

GHESAURUS

Tanulmányok
Szentmártoni Szabó Géza
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését támogatta

Óbuda-Békásmegyer Önkormányzata

és a szerzők

A borítón látható portré 2007 áprilisában készült Nyizsnyij-Novgorod városában, a moszkvai Magyar Kulturális Intézet szervezésében létrejött Balassi-programorozat alkalmával (fotó: Csörsz Rumen István)

© Szerzők, 2010.

ISBN 978-963-7341-86-1

Kiadja a *rec.iti*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Borítóterv: Meszlényi Attila

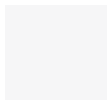
Tördelés: Csörsz Rumen István

Kötetterv, képszerkesztés: Szilágyi N. Zsuzsa

Kontrollszerkesztés, korrekció: Földes Zsuzsanna

Latin szövegek korrekciója: Lengyel Réka

Nyomda és kötészet: Print&Go Nyomda

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Wesselényi Ferenc nádor imakönyve

Irodalom- és művelődéstörténeti kutatásainkban gyakran keressük egy-egy személy cselekvésének indítékait, műveltségének gyökereit. Vizsgálódásainkba csak nagyon ritkán vonjuk be az imakönyveket, így Fraknói Vilmos XIX. században leírt sorai ma is jellemzőek:

Tudjuk, [hogy elődeink] hogyan és mit tanítottak, építettek és festettek; de azt még nem tudjuk, miként imádkoztak és milyenek voltak imádságos könyveik. Pedig ezekben nyilatkozott akkor az emberiség legnemesebb érzete, imádság tárgya föl kedélye benső világának legélénkebb vonását és jelezi egyszersmind műveltségének színvonalát.¹

A XVIII. század vége óta irodalmon kívülre került az imádságirodalom, s ez gyakran a korábbi időszakokat is érinti. Ráadásul mára nagyon megcsappant azoknak a száma, akik a liturgikus, köz- és magánáhitati szövegeket családban, iskolában és templomban elsajátítják, ezért az irodalmi hagyomány ezen költészethez nagyon közel álló vonulata az irodalomtörténet-írás után immár az irodalmi tudatból is kihullni látszik.

A hiányok pótlására a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán Lelkiségtörténeti Műhely alakult, amely az áhítati irodalom 1800 előtti nyomtatott és kéziratos forrásait bibliografizálja, s lehetőségei szerint fel is dolgozza. 2010-ben *Régi magyar imádságok és imakönyvek* címmel rendezünk konferenciát, s elkezdődött egy *Régi magyar imádságok* című egyetemi szöveggyűjtemény készítése. A feltáró munka során került kezembe Wesselényi Ferenc nádor latin nyelvű imakönyve.

Wesselényi Ferenc imakönyvét, a *Septem Psalmi Poenitentiales cum nonnullis devotionibus*² című pergamen kéziratot 1647-ben ugyanaz a kéz másolta, mint aki Rimay János másfél-két évtizeddel korábban szintén pergamenre írt imakönyvét.³ A kötésen olvasható Wesselényi superexlibrise: *C. F. V. D. // H. P. D. M. – 1.6.4.7 (Comes Franciscus Vesselényi de Hadad, perpetuus dominus in Murány)*.⁴ A másoló való-

1 OSZK Kt., Fol. Hung. 1709., f. 2.

2 OSZK Kt., Oct. Lat. 643. A teljes cím: *Septem Psalmi Poenitentiales cum nonnullis devotionibus conscripti in arce Muran 1647.*

3 MTAKK, K 71. Rimay imakönyvével a piliscsabai Lelkiségtörténeti Műhely 2010. évi konferenciáján foglalkozom.

4 Wesselényi Ferenc 1646-ban kapott grófi rangot, s ekkor lett Murány ura is.

színűleg Jolsvay János deák, aki Murányban 1638-ban Madarász Márton *Eperjessi magyar ecclesia (...) imadsagos könyveczkéjéből* (Lőcse, 1629)⁵ másolt ki imákat, Mihályko János imakönyvéből pedig a bűnbánati zsoltárokat⁶ a vár akkori úrnője, Homonnai Drugeth Mária számára.⁷ Rimay és Wesselényi imakönyvének nemcsak írásképe és betűi azonosak, hanem az arabeszkkel díszített tollrajzolatú címlapok és egyéb díszítések is.

Ugyanezekből az évekből ismerünk egy másik imakönyveket másoló deákot, főúri alkalmazottat is. Koltai András 1636-tól 1655-ig adatolta Beke Zsigmond deák imakönyvmásoló tevékenységét, amelyre a Batthyány Ádám által kiadatott *Lelki kard* című imakönyv megjelenése (1654) után is van adat.⁸ Beke a kijelölt imákat lemásolta, s kötés nélkül, füzetekben küldte el Batthyáynak.⁹

Wesselényi Ferenc alapos műveltséget szerzett, 1617–1623 között a nagyszombati kollégiumban tanult. Előkelő, művelt családi háttere volt. Korán elhalt apja 1606-ban imakönyvet fordított magyarra hűgának, Annának (Csáky Istvánné, †1644).¹⁰ Testvére, Miklós (†1643) jezsuita szerzetes lett, unokahúga, Csáky Anna pedig klarissza apáca. A Wesselényi család rokonságában a XVII. század első felében a katolikus és evangélikus felekezet neves támogatói egyaránt előfordultak. A Wesselényi fiúk nevelésére ügyelő nagyanának, Perényi Borbálának a lánya volt Thurzó Györgyné Czobor Erzsébet, a Sárkányok révén tartották a rokonságot Nyáry Krisztinával (Thurzó Imre, majd Esterházy Miklós feleségével).

A fentebb említett (Jolsvay János által Széchy György özvegye, Drugeth Mária számára másolt) imakönyv tanulmányozásakor azt állapíthattuk meg, hogy az anyanyelvű evangélikus és katolikus imakönyvekre egyaránt erős érzelmi töltés jellemző, s nem ritka bennük az azonos imádság. Vajon hogyan illik ebbe a légkörbe a Wesselényi Ferenc számára készített latin nyelvű, katolikus imakönyv?

A kérdésre adott válaszhoz a kötetről a magyar nyelvű imakönyvekéhez hasonló részletezést (incipitmutatót) készítettem. A kötet címe az elején található hét bűnbánati zsoltárra utal.

5 RMNY 1439.

6 PÁZMÁNY Péter, *Imádságoskönyv*, Grác, 1606¹ (RMNY 945.); MIHÁLYKÓ János, *Keresztény istenes és ájtatos imádságok*, Bártfa, 1609¹ (RMNY 976.).

7 OSZK Kt., Duod. Hung. 14. A kötetről és tartalmáról: SZELESTEI N. László, *Ábítati művek Murányban a 17. század első felében = Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., Balassi – MTA Irodalomtudományi Intézet, 2009, 396–401.

8 KOLTAI András, *Beke Zsigmond élete és műveltsége = Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó, Bp., Balassi, 2005, 530–546.

9 *Uo.*, 536.

10 *Az eljegyzett személyeknek paradicsomkertje*, ford. WESSELÉNYI István, s. a. r. TÓTH Margit, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1990 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 28). A fordított mű: Johannes DAVID, *Paradisus sponsi et sponsae...*, Antwerpen, 1607¹.

- ff. 2v–12v. (Ps. VI, XXXI, XXXVII, I, CI, CXXIX, CXLII).
- ff. 13–15. Oratio ad Beatam Virginem Mariam. – Obsecro te, Domina Sancta Maria, Mater Dei, pietate plenissima, mater gloriosissima, Summi Regis filia...
- ff. 15–16v. Alia oratio ad eandem et simul ad B. Joannem Evangelistam. – O intemerata et in aeternum benedicta singularis atque incomparabilis Virgo, Dei genitrix, Maria, gratissimum Dei templum, Spiritus Sancti sacrarium, janua Regni Coelorum...
- ff. 16v–18. Planctus B. Mariae Virginis. – Stabat Mater dolorosa, / Juxta...
- f. 18–18v. Oratio D. Gregorii papae, quae habetur in fine Explanatum Septem Psalmorum Poenitentialium. – Bone Jesu, verbum Patris splendor aeternae gloriae, in quem desiderant angeli...¹¹
- ff. 18v–19v. Oratio ad Jesum. – O bone Jesu, o piissime Jesu, o dulcissime Jesu, o Jesu fili Mariae virginis, plene misericordia et pietate, o dulcis Jesu, secundum magnam misericordiam tuam miserere mei...¹²
- ff. 19v–20v. Oratio beati Thomae de Aquino. – Concede mihi misericors Deus, quae tibi placita sunt, ardentem concupiscere, prudenter investigare, veraciter agnoscere, perfecte adimplere...¹³
- ff. 21–21v. Psalmus in tribulatione. – Qui habitat in adjutorio Altissimi in protectione Dei coeli commorabitur...
- ff. 22–24. Symbolum S. Athanasii. – Quicumque vult salvus esse: ante omnia opus est, ut teneat Catholicam fidem...

Az *Obsecro te...* és az *O intemerata...* kezdetű könyörgések hóraskönyvek gyakori imái. Ugyancsak gyakori a középkor óta a *Stabat Mater...* A Szent Gergely, Szent Bernát, Aquinói Szent Tamás neve alá sorolt imák ebben a korban zeneszerzők kedvelt szövegei: magyarul is előfordulnak katolikus és evangélikus imakönyvekben, Pázmány Péter és Mihályko János imakönyveinek kiadásai szintén népszerűsítették őket.

A válogatásba (akár Wesselényi, akár más jelölte ki a szövegeket) erős érzelmi hatású, népszerű könyörgések, imák kerültek be. Közülük a tulajdonos által legkedveltebb – a kopottságból, pizkolódásból következtetve – az *O bone Jesu...* kezdetű lehetett.

1665-ben Gyöngyösi Krizosztom egy fejezet kivételével azonos tartalmú nyomtatott imakönyvet ajánlott Wesselényi Ferencnek latinul, feleségének, Széchy Máriának pedig magyarul.¹⁴ A ferences Gyöngyösi még erősebb szállal kapcsoló-

11 Magyarul olvasható Pázmány Péter és Vámosi Gergely (Lőcse, 1614) imakönyvében.

12 Magyarul olvasható Pázmány Péter, Mihályko János, Vámosi Gergely és Ferenczffy Lőrinc (Prága, 1615) imakönyveiben.

13 Magyarul olvasható Pázmány Péter és Mihályko János imakönyveiben.

14 *Arani giapjubul ekesitetet ruba*, Lőcse, 1665 (RMNY 3213.); *Vellus aureum beatificandae animae*, Lőcse, 1665 (RMNY 3214.).

dott a középkori hagyomány erős érzelmi hatású imáihoz, a „lángokkal gerjedező fohászokodások”-hoz. Az evangélikus és katolikus szövegek gyakori közös volta nagyban megkönnyíthette Wesselényi Ferencné Széchy Mária katolizálása utáni hitéletét.

Wesselényi latin nyelvű imakönyvének sűrű használatát nemcsak kopott, elpiszkolódott volta bizonyítja, hanem az első levélre feljegyzett lelki tükör is. A feljegyzés valószínűleg nem Wesselényi kézírása,¹⁵ de talán még XVII. századi. A bűnkatalógust tartalmazó lap felső margóján található 10 vonalka (strigula) és egy arab 11-es szám egy-egy lelkiismeret-vizsgálat megtörténetére utal. Párhuzamként említhetjük Batthyány Ádám naplószerű bűnlajstromát.¹⁶ Batthyány Ádám imakönyv-összeállítását nyomtatásban is kiadatta.¹⁷ Nagyobb ünnepeken a kor katolikus (fő)urai meggyóntak (és áldoztak), nyomtatott katolikus imakönyveink tartalmaztak ehhez részletes lelki tükört. Az önvizsgálatot gyakran végző személynek praktikus segítség az olyan, saját részre összeállított, saját hibákat, bűnelkövetési alkalmakat figyelembe vevő, könnyen áttekinthető bűnlajstrom, mint amilyent Wesselényi Ferenc imakönyvének elején olvashatunk:

Examen pro Confessione
Detrahere aliis famam bonam in re levi vel gravi
Mentiri in re levi vel gravi
Majorem non honorare
Minori non parcere
Irasci contra alios
Ebrium esse
Contendere cum aliis
Impendere [!] alium
Negligentem esse in praecibus
Impium esse
Negligentem esse in studiis
Cogitationes malas et impias habere cum aliqua delectatione
Vituperare alium in re levi vel gravi
Diebus jejunii non jejunare
Bona opera vel devociones non efferre
Blasphemare

15 A Wesselényi Ferenc levelezését jól ismerő J. Újváry Zsuzsanna szíves közlése. Vö. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A hazugszeretnek és a hazugszeredelmének megjelentése Wesselényi Ferenc leveleiben*, előadás *A politika műfajai a régi magyar irodalomban* c. konferencián (Gyula, 2005. május 25–28). A tanulmány kéziratának elektronikus változata: <http://www.iti.mta.hu/gyula-program.html>.

16 „Vitéz-e avagy ájtatos?” I. Batthyány Ádám sajátkezüű bűnlajstroma s „néhány fontos kicsiség”, közread., bev. SZILASI László, Szeged, JATE BTK, 1989 (Peregrinatio Hungarorum, 3).

17 Vö. KOLTAI András, *Batthyány Ádám imádságkönyve*, MKsz, 113(1997), 187–200.

Curiosum esse
Excitare alium ad iram vel mala [loquendi?]
Homines non salutare
Non amare Deum
Non amare proximum
Verbum Dei non timentem audire
Turpes cantationes cantare
Turpia loqui vel audire
Promissum non implere
Contionem non libenter audire
Animae oblitum esse

Magyarul:

Lelki tükör
Mások jó hírnevét elvenni, kisebb mértékben vagy súlyosan
Hazudni, kisebb mértékben vagy súlyosan
A felettést nem tisztelni
Az alattvalót nem kímélni
Másokra haragudni
Részegnek lenni
Másokkal vetekedni
Mást akadályozni
Imádságban hanyagnak lenni
Gonosznak lenni
A tanulmányokban hanyagnak lenni
Rossz és gonosz gondolatokban gyönyörködni
Mást megrontani, kisebb mértékben vagy súlyosan
Bőjtű napokon nem bőjtölni
Jó cselekedeteket vagy fogadalmakat meg nem tartani
Káromkodni
Kíváncsiskodni
Mást haragra vagy rosszra ingerelni
Az embereket nem tisztelni
Az Istent nem szeretni
A felebarátot nem szeretni
Isten ígését nem félve hallgatni
Trágár dalokat énekelni¹⁸

18 A nagyszombati *Agendarius* (1596, 89; RMNY 781.) virágénekekre vonatkozó kérdése („Énekléttél-e, avagy hallgattál-e virágénekeket, melyekbe testi szeretetről és buja dolgokról volt emlékezet?”) szűkebb, mint az itteni, trágár dalokra vonatkozó kérdés.

Trágárságokat beszélni vagy hallgatni
Az ígéretet nem teljesíteni
A prédikációt nem szívesen hallgatni
A lélekről megfeledkezni.

Wesselényi Ferenc imakönyvének díszes címlapja